

DİSTOPIK ANLATILARIN DİLİNDEN MASALSI YANKILAR: TOPLUMSAL ELEŞTİRİ VE İRONİ

Ayşegül SOYDANER*

Öz: Distopya, kurgusal bir gelecekte insanlık için karanlık, baskıcı ve çarpık bir toplum düzenini ele alan eserlerdir. Masallar ise genellikle fantastik öğeler içeren öğretici mesajlar taşıyan hikâyelerdir. Masallar ve distopik anlatılar arasındaki ilişki, distopik anlatılarda bazen masalsi öğelerin kullanılmasıyla ortaya çıkar. Masalsi öğeler, distopya içerisinde fantastik unsurları temsil ederek okuyucuya bir kaçış sunabilir veya sorunları abartarak eleştiri yapabilir. Distopik anlatılar ise toplumsal sorunlarla ilgilidir ve genellikle otoriter rejimler, eşitsizlik, özgürlük kısıtlamaları ve insan doğasının bozulması gibi konuları ele alır. Bu tür eserler, toplumsal eleştiri yaparak okuyucuya mevcut sorunları göstermeye çalışır. İroni, distopik anlatılarda sıklıkla kullanılan edebî bir araçtır. İroni; distopyanın çelişkilerini, paradokslarını ve absürtlüklerini vurgulamak için kullanılır. Distopik dünyadaki ironik durumlar, okuyucunun toplumsal sorunları daha derinden anlamasına ve sorgulamasına yardımcı olur. Distopik anlatılarda masalsi öğeler genellikle fantastik varlıklar, büyülu nesnelere veya fantastik mekânlarla temsil edilirler. Bu öğeler, distopik dünyadaki gerilimi hafifletmek veya alternatif bir perspektif sunmak amacıyla kullanılabilir. Bu çalışma, distopya ve masal olmak üzere iki farklı edebî türün hayal gücü ve metafor kullanımına dayanarak toplum üzerindeki etkisine dikkat çekmekle beraber toplumsal eleştiriye de ironik bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Distopya, Masal, İroni, Toplum, Eleştiri

FAIRYTALE ECHOES FROM THE LANGUAGE OF DYSTOPIAN NARRATIVES: SOCIAL CRITICISM AND IRONY

Abstract: Dystopias are works that depict a dark, oppressive and distorted social order for humanity in a fictional future. Fairytales, on the other hand, are stories that usually contain fantastic elements and carry instructive messages. The relationship between fairytales and dystopian narratives sometimes emerges through the use of fairytale elements in dystopian narratives. Fairytale elements can offer an escape to the reader by representing fantastic elements within a dystopia, or they can criticize problems by exaggerating them. Dystopian narratives, on the other hand, are about social problems and generally deal with issues such as authoritarian regimes, inequality, restrictions on freedom and the degradation of human nature. These types of works try to show the reader the current problems by making social criticism. Irony is a literary device frequently used in dystopian narratives. Irony is used to highlight the contradictions, paradoxes and absurdities of dystopia. Ironic situations in the dystopian world help the reader understand and question social problems more deeply. In dystopian narratives, fairytale elements are usually represented by fantastic beings, magical objects or fantastic places.

ORCID ID : 0009-0007-6608-1121

DOI : 10.31126/akrajournal.1432309

Geliş Tarihi : 05 Şubat 2024 / 22 Mart 2024

*Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

These elements can be used to relieve tension in the dystopian world or to offer an alternative perspective. This study draws attention to the impact of two different literary genres, dystopia and fairytale, on society based on the use of imagination and metaphor, and also offers an ironic perspective on social criticism.

Key Words: Dystopia, Fairytale, irony, Society, Criticism

1. Giriş

Günümüz edebiyatının etkileyici bir türü olarak ön plana çıkan distopik anlatılar, masalın naif dilini kullanarak toplumsal eleştirilerin ve ironik temsillerin derinliklerine inmeyi başarmaktadır. Bu tür, okuyucuyu gerçek dünyanın yansımalarıyla beraber fantastik bir evrene taşımakta ve bilinçaltının derinliklerine kök salmış toplumsal sorunları da alabildiğine gözler önüne sermektedir.

Masalın masumiyeti, distopik anlatıların dilinde toplumsal haksızlıkları ve düzensizlikleri vurgulayan güçlü bir araç hâline getirmektedir. Masallar, geleneksel olarak yaşamın temel gerçeklerini anlatma ve toplumsal değerleri aktarma işlevine sahiptir. Ancak distopik anlatılar, bu masalsı yapıları alıp onları kendi gerçeklikleriyle birleştirerek okurlara bilincin sınırlarını zorlayan bir deneyim sunar. Masalların o sıcak ve umutlu tonları bazen distopik anlatılarda umutsuz, çarpıcı ve karanlık bir tabloya dönüşür. Bu dönüşüm, yazarların toplumsal eleştirilerini ve ironik temsillerini daha etkili bir biçimde iletmelerine olanak tanır. Distopya, sıklıkla mevcut toplumsal sorunlara dair keskin bir ayna tutar. Yazarlar, kurgusal dünyalarını kullanarak güncel olaylara, politikalara ve insan davranışlarına dair derinlemesine bir eleştiri sunarlar. Toplumsal eşitsizlik, otoriter yönetim, çevre sorunları gibi konular distopik anlatılarda sıklıkla karşımıza çıkar ve bu konuların ele alınış biçimi, yazarların ironik bir bakış açısıyla okura sunulur.

2. Distopyanın Tanımı ve Distopik Anlatıların Özellikleri

Distopya, karanlık ve olumsuz bir geleceği tasvir eden, toplumsal, politik veya çevresel sorunları vurgulayan bir edebî türdür. Distopyanın temel amacı, mevcut dünya düzenine veya insanlığın geleceğine dair endişeleri, eleştirileri ve uyarıları yansıtmaktır. Distopyalar; uygarlığın çöküşünü, totaliter rejimleri, doğal afetleri, teknolojik ilerlemelerin yanlış kullanımını veya diğer felaket senaryolarını ele alabilmektedir. Günümüzde ütopyanın karşıtı olarak düşünülen ve Türkçede karşı ütopya, yolunda gitmeyen ütopya, anti-ütopya, kötü yer kurgusu, negatif ütopya, karamsar toplum düzeni, ters ütopya, disütopya gibi biçimlerde karşılık bulabilen distopya kavramı, 19. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmış olsa da asıl popülerliğini 20. yüzyılda kazanmıştır. Ütopyaadan bağımsız düşünülemez distopya kavramının, ütopyayla çok yakın bir ilişkisi vardır çünkü ütopya, göreceli ve tarafın bakış açısına göre değişebil-

mektedir. Bu özelliğinden dolayı her ütopyanın distopya olarak algılanma, değerlendirilme ihtimali bulunmaktadır. Günümüz dünyası bağlamında distopik anlatılar daha çok rağbet görmektedir. İnsanların, distopyaya yönelmelerinde hiç kuşkusuz sosyo-politik ve sosyo-kültürel koşulların, somut deneyimler ve yaşanılanlar sonrasında ortaya çıkan memnuniyetsizliğin, çaresizliğin ve umutsuzluğun, gelişim ve ilerlemeye olan inancın kaybedilmesinin, insanlığın hep daha ileriye ve daha iyiye doğru adım attığı düşüncesinin geçerliliğini yitirmesinin ve daha karamsar ya da daha baskıcı alternatif senaryoların daha gerçekçi bir etki üzerinden uyarıcı özelliğinin bulunmasının rolü oldukça büyüktür. Uzak bir gelecekte tasarlanmış gibi görünen distopyaların neredeyse her zaman üretildikleri toplumla ve o toplumun sosyal, kültürel ve siyasi yapısıyla ilgisi vardır. Bu bağlamda distopyanın; öngörü, uyarma ve ikaz etme anlamında günümüz dünyasıyla ilişkilendirilebilecek etkili bir potansiyeli bulunmaktadır (Atasoy, 2020: 1139- 1140-1141).

Distopik anlatılar genellikle karakterlerin ve toplumun içine düştüğü zorlu hayat koşullarını vurgulamaktadır. Bu anlatılar; sınıf ayrımları, baskıcı hükümet kontrolü, özgürlük ve bireysel hakların yokluğu, propaganda ve sansür gibi temalara odaklanmaktadır. Distopik anlatılar genellikle okuyuculara mevcut düzenin tehlikelerini göstererek toplumsal eleştiriler yapmaktadır. Ayrıca insan doğası, güç ve kontrol arasındaki ilişkiler, teknolojinin aşırı kullanımını ve insanların gelecekteki yaşam koşulları gibi konuları da ele almaktadır (Demirer, 2020: 4).

Distopik anlatıların temel özellikleri arasında nihilizm, karamsarlık, umutsuzluk, kısıtlama ve kaos yer almaktadır. Genellikle karakterler, toplumun sıkıcı normlarından kaçmaya çalışmakta ve baskıcı bir düzenle mücadele etmektedir. Toplumun bireyselliği ve özgürlüğü bastıran kurallarını sorgulamakta ve kendilerine has direnişlerini ortaya koymaktadırlar. Distopyalar aynı zamanda ironi ve tezatlarla doludur. Olumsuz bir geleceği resmetmelerine rağmen bu tür anlatılar genellikle insan doğasının dayanıklılığını ve insanlığın umut ve direnişini vurgulamaktadır (Gökkaya, 2021: 17).

Distopik anlatılar genellikle toplumsal eleştiriyi ön planda tutmakta ve farklı toplumsal sorunları, kusurları ve tehlikeleri yansıtmaktadır. Distopik anlatılarda ele alınan toplumsal sorunlar oldukça çeşitlidir. Eserin ortaya çıktığı döneme, yazarın görüşlerine ve hikâyenin temasına bağlı olarak değişebilmektedir. Ancak bu tür eserlerin ortak noktası genellikle okuyuculara güncel toplumsal sorunlara ve olası tehlikelere dikkat çekerek eleştirel ve düşündürücü bir perspektif sunmalarıdır. Totalitarizm, sınıf ayrımları, insan hakları ve özgürlükler, teknolojinin kötüye kullanımı, çevre ve doğal kaynakların istismarı gibi konular distopik anlatılarda yaygın olarak ele alınan toplumsal sorunlardır (Demirer, 2020: 46).

Totalitarizm, distopik anlatılarda sıklıkla ele alınan bir tema olarak kullanılmaktadır. Totalitarizm, otoriter bir hükümetin kontrolünün neredeyse tüm yönlerini kapsayan, bireylerin düşüncelerini, davranışlarını ve özgürlüklerini sınırlayan bir politik sistemdir. Distopik anlatılar, totalitarizmin insanların yaşamına ve topluma nasıl zarar verebileceğini gösterirken aynı zamanda bireylerin sisteme karşı mücadelesini de ele almaktadır (Ağkaya, 2016: 25).

Distopik anlatılar genellikle totaliter bir rejimin egemen olduğu, bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı ve her alanda devlet kontrolünün olduğu bir dünyayı tasvir etmektedir. Bu dünyalarda toplum, özgür düşünceye izin vermeyen propagandayla beslenmekte, sansürle kontrol edilmekte ve devletin ideolojisine uymayan bireyler üzerinde baskı ve gözetim uygulanmaktadır (Demirer, 2020: 17).

Distopik anlatılarda totalitarizm, toplumun özgürlüklerinden ve insan haklarından mahrum bırakılmasıyla birlikte güç, kontrol, manipülasyon ve korku gibi kavramlara da vurgu yapmaktadır. Bu hikâyeler, okuyuculara totalitarizmin tehlikelerini göstererek politik sistemin bireyler üzerindeki etkilerini, sorgulamalarını, baskıya karşı çıkmalarını ve insan haklarının önemini hatırlatırlar. George Orwell'in *1984* ve Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* gibi distopik eserleri, totalitarizmle başarılı bir şekilde başa çıkan ve bu türün öne çıkan örnekleri arasında yer alır. Bu eserler, geniş bir etki yaratmış ve totalitarizmin tehlikeleri üzerine derin düşüncelere yol açmıştır (Gökkaya, 2021: 35).

Distopyalarda sınıf ayrımı, güç ve kaynakların adaletsiz dağılımı, ayrıcalıklı sınıfların egemenliği ve daha az ayrıcalıklı sınıfların ezilmesi gibi unsurlarla vurgulanmaktadır. Bu tür hikâyelerde, baskıcı toplumsal yapının bir sonucu olarak üst sınıflar genellikle güç ve refah sahibi olurken alt sınıflar ise yoksulluk, baskı ve sınırlı imkânlarla karşı karşıya kalmaktadır. Üst sınıflar genellikle ayrıcalıklı yaşam alanlarına ve fırsatlara sahipken alt sınıfların ise genellikle marjinalleşmiş bölgelerde yaşamak zorunda olduğu görülmektedir (Çelik, 2015: 68).

Distopik anlatılarda sınıf ayrımları, toplumsal adaletsizlikleri eleştirilmekte ve kitlelerin yeteneklerine, çabalarına veya insanlık değerlerine göre değil, doğuştan gelen ayrıcalıklarına ve pozisyonlarına dayalı olarak sınıflandırıldığı bir dünyanın tehlikelerini göstermektedir. Bazı distopik hikâyelerde, ana karakterler genellikle alt sınıflara mensup bireyler olmaktadır. Bu karakterler; baskıcı düzene karşı savaşmak, adaleti sağlamak ve eşitlik için mücadele etmek amacıyla direniş hareketlerine katılmaktadırlar. Bu mücadeleler; sınıf ayrımlarını sorgulama, sosyal adaleti savunma ve daha iyi bir toplum için eyleme geçme arayışını temsil etmektedir. Distopik anlatılardaki sınıf ayrımları, günümüzdeki sosyal adaletsizliklere, gelir eşitsizliklerine veya sistematik ayrımcılığa bir eleştiri olarak görülmektedir (Özensoy, 2022: 202).

Distopik anlatılarda; bireylerin düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü gibi temel hakları sınırlanır veya yasaklanır. Hükümetler, yaygın gözetim sistemleri, sansür mekanizmaları ve propaganda araçları ile bireylerin düşünce ve eylemlerini kontrol altında tutar. Bu durum toplumun yaratıcılığını, inisiyatifini ve bireyselliğini bastırır; insanların sadece sistem tarafından belirlenen rolleri kabul etmesi beklenir. Bu tür hikâyelerde ana karakterler genellikle sistemin baskısına karşı gelerek insan hakları ve özgürlükler için mücadele ederler. Bu mücadele; insanların özgürlük arayışını, kendini ifade etme isteğini ve kişisel özgürlükleri savunma çabalarını temsil eder. Ana karakterler, toplumun değerlerine meydan okuyarak veya direniş hareketlerine katılarak bireysel ve toplumsal değişimi gerçekleştirmeye çalışır.

Distopik anlatılardaki insan hakları ve özgürlükler teması, okuyuculara baskı ve kontrol sistemleriyle karşı karşıya kalma olasılığının ne kadar tehlikeli olabileceğini hatırlatmaktadır. Bu hikâyeler, insan haklarının evrenselliğine, ifade özgürlüğünün önemine, toplumsal adaletin gerekliliğine ve bireylerin özgür düşüncelerini ifade etme hakkına vurgu yapmaktadır. Söz konusu bu anlatılar, insan hakları ve özgürlüklerin değerini sorgulama, baskıcı sistemlere ve otoriteye meydan okuma, adil ve özgür bir toplum idealini besleme açısından güçlü bir araçtır. Bu hikâyeler, okuyucuların insan haklarının önemini anlamalarını, özgürlüklerini korumak için mücadele etmelerini ve toplumsal değişimi gerçekleştirmek için harekete geçmeyi teşvik etmektedir (Çelik, 2015: 71).

Distopik anlatılarda çevre ve doğal kaynakların istismarı; doğal dengenin bozulması, doğal kaynakların tükenmesi ve çevresel felaketlerin ortaya çıkması gibi sonuçlara yol açmaktadır. Hikâyelerde, insanlar tarafından açgözlüce kullanılan ve aşırı sömürülen çevrenin sonuçları tasvir edilmektedir. Ormanlar yok edilmiş, nehirler ve göller kirlenmiş, atmosfer bozulmuş ve doğal yaşam büyük bir tehdit altında kalmıştır. İnsanlar; kaynakları israf eden, çevreyle ilgili sorumluluklarını ihmal eden ve sürdürülebilirlik ilkesini göz ardı eden bir şekilde davranmaktadır (Sol – Sol, 2021: 420).

Distopik anlatılarda ana karakterler genellikle doğal kaynakların istismarına karşı mücadele eden bireylerdir. Bu karakterler, çevrenin korunması için çaba göstermekte, çevresel adaleti savunmakta ve sürdürülebilir bir gelecek için mücadele etmektedirler. Bu mücadele, çevresel bilinçlenmeyi teşvik etme, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını destekleme ve çevre dostu bir toplumun oluşturulması idealini temsil etmektedir (Barut, 2021: 114).

Distopya, karanlık bir geleceği betimleyen edebî bir türdür. Bu yüzden toplumsal çöküş, bireysel özgürlük kaybı ve teknolojinin kötüye kullanımı gibi unsurlar distopik hikâyelerin ana temalarını oluşturur. Distopik dünyalar ge-

nellikle otoriter yönetimler, kaynak kıtlığı ve insanlığın ahlaki çöküşü gibi sorunlarla doludur. Karakterler, zorlu koşullara karşı mücadele ederken sıklıkla umutsuzluğa kapılırlar.

Modernitenin oluşturduğu bu hüzünlü tablo, distopyanın masalın mutluluk vaadinin tam aksi-karşıtı olarak konumlanmasına neden olur. Modern toplumun hülyaları bu açıdan bakıldığında hep bir toplum mühendisliği olarak görülmüştür. Toplumunu ve yaşamını kendi akışına bırakmayıp onun her anını belirlemeye çalışan insanın yaşamdaki işlerini, yapıp etmelerini hep yasalar ve kurallarla belirlemeye gayretindeki bu mantık içinde sonuç olarak özgürlük oluşmaz ve mükemmellik ideali bireyselliği öldürür (Dağlı, 2019: 28).

3. Distopya ile Masal Arasındaki İlişki

Masal; sözlü ya da yazılı olarak anlatılan, genellikle fantastik öğeler içeren, olağanüstü olaylar ve karakterlerin yer aldığı hikâyelerdir. Genellikle çocuklara anlatılan ve eğitici bir amaç taşıyan masallar, yaşlılık dönemlerinde de keyifli birer hikâye olarak okunabilmektedir. Masallar genellikle gerçek dünyanın ötesinde fantastik olaylar ve karakterler içermektedir. Büyülü varlıklar, sihirli nesnelere, peri masalları gibi unsurlar bu özelliklere örnek verilebilir. Masallar genellikle bazı değerler ve davranış kuralları üzerine bir mesaj iletmek amacıyla anlatılır. Bu mesajlar çocuklara ahlaki, etik veya toplumsal değerlerin ve doğru davranışların önemini anlatmayı hedeflemektedir (Koca, 2023: 7).

Masallar çoğunlukla kahraman, kötü karakter veya arketipik karakterlerin yer aldığı hikâyeleri içermektedir. Kahraman genellikle iyi niyetli, cesur ve dürüst bir karakterdir; kötü karakterler ise çoğunlukla zarar vermek veya kötülük yapmak isteyen varlıklardır. Genellikle kahramanlar doğaüstü güçlerle donatılmıştır. Bu güçler, onlara zorlukları aşmaları veya hedeflerine ulaşmaları için yardımcı olmaktadır. Masallar genellikle kahramanın zorlukları aşarak kötü karakterle mücadele ederek bir hedefe ulaşarak zafer kazandığı bir sonuca sahiptir (Yılmaz, 2012: 301).

Masal ve distopik anlatılar arasında birçok ilginç ilişki bulunmaktadır. Hem masallar hem de distopik anlatılar genellikle toplumsal eleştiriyi ve hikâyenin aracılığıyla önemli mesajları iletmeyi amaçlamaktadırlar. Ancak bu iki tür arasında bazı önemli farklılıklar da vardır (Ayaş, 2019: 42).

Masallar, çoğu zaman fantastik öğeler, sihirli yaratıklar ve idealize edilmiş karakterlerle doludur. Genellikle çocuklara yönelik olarak tasarlanmış olan masallar, ahlaki ve değerlerin aktarılmasında kullanılmaktadır. Bu hikâyelerde genellikle iyi ile kötü arasındaki mücadele anlatılmakta ve masalın sonunda her zaman iyilik kazanmaktadır. Masalarda sıklıkla öğretici bir nitelik bulun-

makta ve toplumdaki değerleri ve davranışları modellemeyi amaçlamaktadırlar (Koca, 2023: 7).

Bunun yanı sıra distopik anlatılar ise toplumsal eleştiriyi, korku ve endişe unsurlarını içeren kurgusal dünyalara yerleştirmektedir. Distopik anlatılarda genellikle totaliter yönetimler, sınıf ayrımları, teknolojinin kötüye kullanımı gibi toplumsal sorunlar vurgulanmaktadır. Bu türdeki hikâyeler genellikle karanlık, umutsuz ve sınırlı bir özgürlüğü yansıtmaktadır. Distopik anlatılar, okuyucuya gerçek dünyadaki toplumsal sorunları görmesine ve düşünmesine yardımcı olarak sosyal adalet ve özgürlük gibi konuları ele almaktadır. Masal ve distopik anlatılar arasında benzer bir hikâye yapısı gözlemlenebilir. Hem masallarda hem de distopik anlatılarda, birincil karakterler genellikle bir yolculuğa çıkar ve zorluklarla karşılaşır. Bu zorluklarla baş etmek için içsel güçlerini keşfederler ve sonunda bir dönüşüm geçirirler (Ayaş, 2019: 42).

Ayrıca masallar ve distopik anlatılar aralarında sembolik ve alegorik benzerlikler taşımaktadır. Masallarda, karakterler ve olaylar genellikle sembolik anlamlar taşımakta ve öğretici bir mesajı iletmek için kullanılmaktadır. Benzer şekilde distopik anlatılarda da sembolik öğeler sıklıkla toplumsal sorunları vurgulamak veya politik mesajlar iletmek için kullanılmaktadır. Fakat masalların genellikle umut ve iyimserlikle sonlanırken distopik anlatılar genellikle umutsuz bir atmosfer yaratır ve ele aldığı sorunların çözülmesini zorlaştırır. Bu farklılık, distopik anlatıların daha karanlık ve gerçekçi bir perspektife sahip olduğunu gösterir (Gökkaya, 2021: 17).

Distopik anlatılar, karanlık ve çarpık dünyaları tasvir ederken masallar ise aydınlık ve olumlu bir atmosfer sunar. Distopik anlatılarda zorlu hayat koşulları, baskı, kontrol ve adaletsizlik işlenirken masallarda ise genellikle iyilik, adalet, büyümlü ortamlar ve kahramanların zaferleri öne çıkar. Distopik dünyalarda insanların duygusal bağlantıları zayıflarken masallarda doğa ve hayvanlarla yakın bir ilişki vurgulanır. Distopyalara karşı masallar; umut, ahlaki mesajlar ve değerleri öğretme amacıyla kullanılır.

4. Distopik Anlatılarda Masalın Kullanımı

Distopik anlatılar, her ne kadar genellikle karamsar, baskıcı ve umutsuz bir geleceği veya alternatif bir gerçekliği tasvir etseler de bazı distopik anlatılarda, masalsi veya fantastik öğelerin kullanımı da mevcuttur. Bu hikâyenin atmosferini ve sembolik anlamlarını zenginleştirmekte ve okuyucunun derin bir şekilde düşünmesine ve yorumlamasına olanak tanımaktadır (Gökkaya, 2021: 22)

Örneğin, Yaşar Kemal'in *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* romanında filler sultanı kendisini her şeyden üstün gören bir karakterdir. Kır-

mızı sakallı total karınca ise tam tersi mütevazı, çalışkan ve bilge bir karakterdir. Filler sultanı, kendi gücüne ve büyüklüğüne güvenerek küçük karıncalara üstünlük kurmaya çalışır. Ancak zamanla total karıncanın zekâsı ve çabaları sayesinde filler sultanı kibrinin cezasını çeker. Roman, geleneksel masalların anlatım tarzını ve unsurlarını kullanır. Filler sultanı ve kırmızı sakallı total karınca gibi karakterler masal kahramanlarını çağırıştırır. Masalarda sıklıkla görülen fantastik olaylar, doğüstü güçler ve olağanüstü maceralar bu romanda karşımıza çıkmaktadır. Bu karakterler genellikle sembolik anlamlar taşır. Filler sultanı zenginliği, gücü temsil ederken kırmızı sakallı total karınca ise zekâyı ve çalışkanlığı simgeler. Filler sultanının devasa boyutta olması, kırmızı sakallı total karıncanın diğer karıncalarla iletişim kurması gibi doğüstü olaylar ve öğeler masalsı dünyaların büyüsunü artırmakla beraber romana distopik bir hava katar. Filler sultanın diktatörlüğü altında yaşayan bu hayvanlar aslında baskıcı bir rejimin kurbanlarıdır. Filler sultanın; iktidarını sürdürmek için kullandığı zorbalık ve baskılar, distopik bir toplumun karakteristik özelliklerindedir.

Masalsı öğeler, sembolik anlamları daha belirgin bir şekilde vurgulayarak distopyanın temasını güçlendirebilmektedir. Örneğin; büyü bir eşya veya canavarı kullanarak toplumdaki baskıyı veya tehlikeli sistemleri sembolize edebilmektedirler. Bu tür sembolik anlamlar, okuyucunun hikâyenin derinliklerini keşfetmesine ve toplumsal eleştirileri daha fazla anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır. Masalsı öğeler, okuyucuya gerçeklikten kaçış sunarak zorlu distopik dünyaların karmaşıklığından bir mola vermektedir. Örneğin, büyü yaratıklar, fantastik mekânlar veya sihirli yeteneklere sahip karakterler, okuyucuya biraz umut ve hayal gücü katarken aynı zamanda olayların gerçekleştiği dünyadaki mizansenleri zenginleştirebilmektedir (Ayaş, 2019: 44).

Distopik anlatılarda masalsı öğeler kullanarak ironik kontrastlar yaratılabilmektedir. Örneğin; mutlu ve renkli bir masalsı dünyanın, aslında baskıcı rejim tarafından kontrol edilen bir sisteme ait olduğu bir hikâyede, okuyucuların beklentilerini ters yüz edebilmektedir. Bu kontrastlar, ironiyi güçlendirmekte ve toplumsal eleştirinin daha derin bir şekilde iletilmesine olanak sağlamaktadır (Tamer, 2022: 14).

5. Distopik Anlatılarda Toplumsal Eleştirinin ve İroninin İzleri

Distopik anlatılar, toplumsal eleştiriyi büyük bir etkiyle yansıtabilmektedir. Distopik anlatılar genellikle otorite tarafından kontrol edilen totaliter bir toplumu tasvir eder. Bu durum; otoritenin aşırı gücü, birey özgürlüğünün kısıtlanması ve insan haklarının ihlali gibi konulara eleştirel bir bakış sunar (Barut, 2021: 112).

Distopik anlatılarda sıkça görülen bir tema, sınıf ayrımcılığıdır. Genellikle bu türde toplumun zengin elitlerin yönettiği bir sistemin içinde fakirlik, yoksulluk ve adaletsizlik gibi sorunlar ön plana çıkar.

Distopyalarda teknoloji ve bilimsel ilerleme sıklıkla eleştirilir. Teknolojinin aşırı kullanımı, insanların kontrol altına alınması, mahremiyetin ihlali ve insanların duygusal bağlarının zayıflaması gibi konular distopik anlatılarda sıkça yer bulur.

Distopik anlatılarda gelecekteki bir dünyada doğal kaynakların tükenmesi, çevresel felaketler ve insanların doğayla kopuk bir yaşam sürdürdüğü bir dünya tasviri gibi temalar sıklıkla eleştirilir. Bu, çevresel kaygıları ve sürdürülebilirliği vurgulayabilir (Tamer, 2022: 14).

İroni; bir sözün, bir durumun veya bir olayın anlamının, aslında söylenenin veya beklenenin tam tersine bir anlam içermesi durumudur. İroni, söylenenin ya da ifade edilenin gerçek niyetiyle çelişir ve genellikle zıt bir anlam yaratır. Bu, sarkastik bir ton veya mizahi bir etki yaratma amacını taşıyabilir. İroni, distopik anlatılarda sıklıkla kullanılarak toplumsal eleştiri ve derinliğin vurgulanmasına yardımcı olmaktadır. Distopik anlatılar, toplumu baskıcı rejimlerin, totaliter sistemlerin veya otoriter hükümetlerin hâkim olduğu bir dünya olarak betimlemektedir. Bu tür anlatılarda ironi, distopyanın çarpıklığını ve çelişkilerini ortaya çıkararak toplumsal eleştiriye güçlendirmektedir.

Örneğin; bir distopik hikâyede, liderlerin veya yöneticilerin demokratik değerleri, insan haklarını veya adil bir sistemi desteklediklerini iddia etmeleri, okuyucuyu ironik bir şekilde düşünmesine yol açmaktadır. Okuyucu, gerçekte bu liderlerin ya da sistemlerin aslında ne kadar çelişkili olduğunu ve gerçek anlamda özgürlükten ve eşitlikten uzak olduklarını fark etmektedir.

İroni, distopik anlatılarda sadece karakterlerin veya hikâye öğelerinin çelişkilerini değil; aynı zamanda sistemin kendisini eleştirmek ve sorgulamak için de kullanılmaktadır. Distopik bir toplumda insanlar özgürlüklerinden mahrum bırakılmış, sınırlanmış ve denetim altında tutulmuştur. İroni, bu tür bir toplumsal düzenin çelişkilerini açığa çıkarır ve sistemin sürdürülebilirliğini vurgulamaktadır. Böylece ironi, toplumsal eleştiri ve farkındalık yaratmaktadır. Distopik anlatılar ironiyle birleştiğinde toplumun karanlık yönleri, düşünce özgürlüğünün kısıtlanması, bireysel hakların yok edilmesi ve kaynakların israf edilmesi gibi konuların altında yatan çelişkiler ve ironiler derinleştirilir. Bu kombinasyon, okuyucuların distopik dünyaları ve toplumsal sorunları daha etkili bir şekilde anlamalarını sağlamaktadır (Durmaz, 2022: 23).

George Orwell'in kaleme aldığı *1984* romanında bahsedilen otoriter bir rejim bireyleri sıkı bir denetime tabi tutar. İroni, rejimin ifade özgürlüğünü kısıtlayarak özgürlük sloganını kullanması ve devletin sürekli propagandasını yapmasıyla ortaya çıkar.

Kurt Vonnegut'un *Mezbaha Beş* romanında ana karakter Billy Pilgrim, zaman yolculuğu yapar ve kendisini çok uzaklarda Tralfamadore isimli yabancı bir gezegenle iletişim kurarken bulur. İroni, zamanın kaotik ve belirsiz doğasını vurgulayacak bir şekilde zamanın düzenli bir hikâye yapısı yerine aniden ileri geri gitmesini betimler.

Margaret Atwood, 1985 yılında kaleme aldığı *Damızlık Kızın Öyküsü* adlı eserinde yakın bir gelecekte kadınların temel haklarından mahrum bırakıldığı bir toplumu anlatır. İroni, toplumun kadınları korumak ve yeniden üretmek bahanesiyle kontrol ettiğini iddia etmesine rağmen aslında kadınların kölece bir şekilde kullanıldığını gösterir.

Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde insanların teknoloji ve ilaçlarla yönetildiği, üreme ve sınıf sistemlerinin kontrol altında olduğu bir distopya anlatılır. Hikâye, genetik mühendislikle üretilen ve toplumun ihtiyaçlarına göre programlanan insanları konu alır. Herkesin mutlu ve tüketim odaklı bir yaşam sürdürdüğü bu distopik dünyada aşk, aile ve bireysel özgürlük kavramları ortadan kalkmıştır. Söz konusu eser, teknolojinin insan doğası üzerindeki etkilerini ele alırken ileri düzeyde kontrol mekanizmalarının distopyanın korunçuluğunu vurgular. Roman, toplumsal eleştiri ve felsefi soruları masalsi bir anlatımla okuyucuya sunar ve distopik anlatılara dair önemli bir eser olarak tanınır.

Suzanne Collins, *Açlık Oyunları* eserinde distopik bir gelecekte geçen bir hikâyeyi anlatır. Panem adlı bir ülkede, totaliter bir yönetim hüküm sürerken bölgesel olarak seçilen gençlerin bir ölüm oyununda mücadele etmek zorunda kaldığı açlık oyunları düzenlenir. Bu oyunlar; toplumdaki sınıf ayrımları, güç zorbalığı ve insanlık dışı şiddet temaları etrafında şekillenir. Eser, masalsi ve fantastik öğeleri distopik bir dünya ile birleştirerek dikkat çeker. Eser, hayatta kalma mücadelesini vurgularken kurgusal yaratıklar, özel yetenekler ve olağanüstü olaylar gibi masalsi unsurlar kullanır. Toplumsal adaletsizliği, kontrol mekanizmalarını ve bireysel özgürlüğün sınırlarını sorgulayan güçlü bir toplumsal eleştiri sunar. Masalsi öğeler, okuyucunun distopyayı daha çarpıcı bir şekilde deneyimlemesine ve hikâyenin altındaki derin anlamları keşfetmesine yardımcı olur. Roman, distopik anlatılara dair önemli bir etkileşim ve tartışma yaratmıştır ve geniş bir okuyucu kitlesi tarafından beğeniyle karşılanmıştır.

1977 yılında Yaşar Kemal tarafından kaleme alınan *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* adlı roman halk masallarından yola çıkarak yazılmış bir eserdir. Eserde filler sultanı gücüne güvenerek karıncalara büyük bir savaş açar. Ancak karıncalar bu savaş karşısında birleşip haksızlığa boyun eğmeden fillerin saltanatını devirirler. Yaşar Kemal, bu eserde distopik bir dünyayı masalsi unsurlarla birleştirerek toplumsal baskı ve kontrolün egemen olduğu kontrast bir dünya anlatmıştır. Eserde yer alan masalsi öğeler hikâyenin

gelişimine önemli bir katkıda bulunmuştur. Kullanılan masal öğeleri, bireysel bir hikâyenin ötesine geçerek geniş bir kültürel ve folklorik bağlam içinde karakterlerin gerçekliği yorumlama, umutlarını koruma ve kendini ifade etme şeklini yansıtır.

Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451* adlı eserinde distopik bir dünya tasvir edilirken sert bir toplumun hüküm sürdüğü bir dönemde kitaplar yasaklanıp yakılır. İtfaiyeciler bu yangınları söndürmek yerine kitapları yok etmekle görevlidir. İronik bir şekilde itfaiyeciler normalde yangını söndürmek için var olurken burada kitaplara karşı savaşıır.

6. Sonuç

Distopya, kurgusal bir dünyada geçen ve genellikle toplumsal sorunları ele alan edebî bir türdür. Genellikle distopik anlatılar; totaliter yönetim, aşırı kontrol, toplumsal çöküş, doğal felaketler veya teknolojik ilerleme gibi faktörlere dayanan, genellikle karanlık ve çıkmaz bir dünya yaratırlar. Bu tür eserlerde, toplum çoğu zaman otoriter bir rejim tarafından kontrol edilmekte ve bireylerin özgürlükleri ve hakları sınırlanmaktadır. Distopyalarda toplum karanlık ve bozulmuş bir durumdadır ve insan doğasının olumsuz yönlerinin vurgulandığı bir ortam söz konusudur.

Masallar, kısa ve fantastik öğeler içeren hikâyelerdir. Masallar, gerçeküstü unsurların yer aldığı karakterler ve olaylarla tanınmaktadır. Bir ders veya ahlaki bir mesaj ile birlikte sunulur ve kahramanın zorlukları aşarak bir başarı elde ettiği bir yolculuğu anlatır. Masallarda gerçek dünyanın dışına çıkılarak hayal gücünün sınırlarının keşfedildiği bir hikâye anlatılır. Distopya ve masal iki farklı edebî tür olmasına rağmen bazı benzer ve farklı özellikleri paylaşabilir. Her iki türde kurgusal hikâyelerden ve dünyalardan oluşmaktadır. Hem masallar hem de distopyalar, alegorik anlatımı kullanarak gerçek dünyadaki olaylara veya durumlara dolaylı bir şekilde göndermelerde bulunabilirler. Bu tür anlatılar, daha çok gerçek dünyayla bağlantı kurma ve düşündürme amacını taşır. Ancak masallar genellikle daha iyimser bir ton ve motive edici bir mesajla hedeflenirken distopik anlatılar daha karanlık bir atmosfer ve toplumsal eleştiri amacı taşıyabilmektedir.

Distopik anlatılarda genellikle birçok toplumsal sorun ele alınmaktadır. Örneğin, güç ve otorite kötüye kullanılır ve bireylerin özgürlükleri kısıtlanır. Distopyalarda genellikle otoriter rejimlerin, totaliter sistemlerin, diktatöryal yönetimlerin ve benzeri toplumsal sorunların yarattığı travmaların ele alındığı görülür. İroni, distopik anlatılarla yakından ilişkilidir. Distopik anlatılarda ironi, toplumun belli bir ideale veya değere sahip olduğunu iddia etmesine rağmen gerçek durumun tam tersini sergilemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu durum-

da distopyalar, ironi yoluyla toplumsal sistemlerin paradokslarını ortaya çıkararak birlikte toplumsal eleştiri yapmaktadır.

Masalsı ögeler, distopik anlatılarda farklı şekillerde kullanılabilir. Masalsı ögeler, distopik dünyanın gerçek dışı ve fantastik yönlerini vurgulayabilmekte ve okuyucuların düşünce dünyasını genişletebilir. Bu ögeler; kahramanın yolculuğu, sihirli nesnelere, destansı mücadeleler ve iyilik-kötülük çatışmaları gibi unsurlar olabilir.

Sonuç olarak distopik anlatılar, toplumsal eleştirinin güçlü bir aracıdır. Distopyalar, mevcut toplumsal veya politik sorunları abartarak veya gelecekteki bir olasılığı betimleyerek eleştirir. Bu eleştiri, distopik dünyanın ironik ve masalsı öğeleri ile birleşerek okuyucunun farklı bir perspektif kazanmasına yardımcı olur.

KAYNAKÇA

Ağkaya, Onur (2016); "Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 4, s. 23 - 48.

Atasoy, Emrah (2020); "Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyaçılık Geleneği". *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, C. 19, S. 3, s. 1135 - 1147.

Ayaş, Şaziye (2019); *Modern Bir Masal Olarak Açlık Oyunları Serisinin İncelenmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Barut, Ömer (2021); "Yabancılaşmanın ve Paranoyanın Kısacasında Distopik Bir Toplum: Philip K. Dick'in Karanlığı Taramak Romanı". *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat-Mimarlık Dergisi*, C. 4, S.7, s. 110 - 134.

Çelik, Ejder (2015); "Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 18, S. 1, s. 57 - 79.

Dağlı, Sercan (2019); *Modern Dünyadan Kaçış: Özgürlük ve Melankoli*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Demirer, Hüseyin (2020); *Birey ve Toplum Bağlamında Distopik Anlatılar*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Durmaz, Ayşegül (2022); *Edebiyatta Distopya ve Oya Baydar'ın Distopik Romanları*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gökkaya, Öner Kâmil (2021); *Distopik Anlatımın 1950 Sonrası Türk Resim Sanatına Yansımaları*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koca, Tuğçe (2023); *21.Yüzyılda Masal: Klasik Masal ve Anti-Masal Kitaplarının İçerik Unsurları Bakımından Karşılaştırılması*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özensoy, Ahmet Utku (2022); "Eleştirel Düşünme Becerisinin Öğretimi ve Distopik Romanlar". *6. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi*, s. 202 - 208.

Sol, Erkin Onat - Sol, Ayhan (2021); "Soylent Green: Kara Bir Film, Kapkara Bir Gelecek". *SineFilozofi*, C. 6, S. 11, s. 410 - 426.

Tamer, Halil Yasin (2022); "Dijitopya: Teknoloji, Yönetim ve Emek Bağlamında Ütopya ve Distopyalar Üzerine Bir İnceleme". *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, C.4, S.1, s. 13 - 37.

Yılmaz, Aliye (2012); "Çocuk Eğitiminde Masalın Yeri (Binbir Gece Masalları Örneği)". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2012, S. 25, s. 299 - 306.